

Hebben wij een nieuwe reformatie nodig? – verslag studiedag 2017

In een goed bezette Utrechtse lutherse kerk zit het gastpanel klaar om elk in tien minuten een korte introductie van zichzelf te geven en ieders persoonlijke gedachten bij het dagthema te verwoorden.

Als eerste krijgt dr. Sabine Hiebsch het woord. Dr. Hiebsch is kerkhistorica en gespecialiseerd in de theologie van Luther. Haar onderzoeksplaats aan de VU is helaas beëindigd, maar het werk gaat gewoon door. Daarnaast is ze gastvoorganger in de PKN, lid van het College voor de Kerkorde en synodelid. Ze participeert en observeert met een kritische blik binnen het geheel van de kerk.

Het is verleidelijk om 'ja' te zeggen op de vraag naar de noodzaak van een nieuwe reformatie. Wat is reformatie? Er zijn mensen die beweren dat Luther een revolutionair was. Dr. Hiebsch is niet gelukkig met die uitspraak. Luther wilde immers geen eigen kerk. De kerk heeft hem verlaten, en niet andersom. Reformatie is geen statisch, maar een dynamisch proces, dat zich mee ontwikkelt met de tijd en veranderingen in de samenleving. Wat voor dr. Hiebsch het belangrijkste is in Luther's theologie is het weten dat je als mens voor God mag staan, zonder tussenkomst van een priester. Zoals de remonstranten zeggen: 'mijn geloof begint bij God'. God houdt van mij en niet omdat ik het verdiend heb. Zijn liefde is onvoorwaardelijk. We mogen ons gelukkig prijzen dat we al heel lang een kerk hebben die open staat voor verandering.

Het tweede panellid is ds. Diederiek van Loo. Zij is predikante in de Protestantse Gemeente Amersfoort, waarbinnen de lutheranen en het lutherse kerkgebouw een bijzondere plek innemen. De te klein geworden lutherse gemeente is getransformeerd naar een pioniersplek met lutherse wortels. De gemeente is omgevormd naar een stadskerk. De kerk gaat open als er veel mensen in de stad zijn, dus niet meer op zondag, maar op zaterdag. Middenin de drukke winkelstraat staan de deuren open voor iedereen die wil binnenlopen en iedere zaterdagmiddag is er een bijeenkomst of viering waarin het Heilig Avondmaal wordt gevierd. Het verhaal van de graankorrel die moet sterven om vrucht te dragen is inspirerend geweest. Het vraagt moed (der hoop of wanhoop??) om oude zekerheden te begraven, om de vertrouwde, het onder ons zijn, op te geven. De nieuwe gedaante van de Amersfoortse Zwaan heeft opgeleverd dat de gemeente groter, diverser, energieke, maar ook vluchtiger is geworden. Reformatie vraagt moed en je krijgt ook veel terug. Laat jezelf verrassen, er is meer mogelijk dan je denkt. Zorg wel voor kwaliteit, want zonder dat maak je het de Geest moeilijk.

Tenslotte drs. Rinus van Warven, theoloog, cultuurfilosoof, programmamaker, houdt zich bezig met spiritualiteit en levensvragen en is voorganger in de lutherse gemeente Kampen. Hij kreeg het een beetje benauwd van de gestelde vraag. Is de reformatie dan al begonnen, vroeg hij zich af. Als journalist voerde hij zo'n 1500 gesprekken voor religieuze talkshows, met vertegenwoordigers uit alle religies over alle mogelijke onderwerpen. Hij heeft een problematische verhouding met het instituut kerk. Afkomstig uit een vrijzinnig milieu in Kampen (!) is hij voortdurend aan het zoeken naar andere vormen, het anders leren zeggen van oude woorden. Hij is van mening dat er niet echt goed wordt gecommuniceerd in de kerk en vindt dat er nieuwe woorden gezocht moeten worden voor de woorden die we al honderden jaren zeggen. De reformatie begon in de kroeg, waar Luther iets te veel bier dronk. Op de vraag van de waard waarom hij zoveel dronk, antwoordde hij: "Ik wil een genadige God krijgen." Waarop de waard vraagt: "Is dat dan nodig?"

Hij vindt reformatie een besmette term en vindt meer bevrijdende spiritualiteit in andere tradities dan de christelijke. Er heerst een binnenkerkelijke gerichtheid en veel draait om HIV: huisvesting, identiteit, vorming. Doe eens iets leuks, maak je verhaal spannend, bevrijdend, vrolijk. Religie is een lastig fenomeen, dat merk je elke dag. We vinden niet de goede taal. Laten we de kerk nieuwe taal, nieuwe inspiratie gunnen en de reformatie eens laten beginnen. Laten we de God van gisteren laten liggen en een nieuw beeld vormen van Hem die ons zo dierbaar is. Precies zoals Luther gewent heeft...

De panelleden reageren vervolgens op elkaar. Dr. Hiebsch vindt het door ds. van Loo geschetste beeld van de stervende graankorrel een mooie ervaring en symboliek. Je begraaft iets en maakt ruimte voor iets anders. Daar komen wel gevoelens van rouw bij los. Het kan een worsteling zijn, dat was het ook voor Luther. Maar je moet wel op weg durven gaan, zonder te weten hoe de weg loopt, vertrouwend. Belangrijk is te weten hoe je zelf in het proces staat. Hoe kun je iets van de lutherse traditie inbrengen? Door nieuwe vormen ontstaat er een opening. Als er te weinig mensen zijn, moet je de moed hebben het boven mensen uit te laten stijgen.

Ds. van Loo: we staan te vaak met de mond vol tanden als gelovige christenen. We zouden wel willen, maar durven niet. Het is niet comfortabel om met buitenstaanders om te gaan. Er is creativiteit en ondernemingszin nodig, de praktijk is weerbarstig.

Drs. van Warven mist de humor in de kerk. Het zit hem vaak in kleine, subtiele dingen. Het vraagt ook lef om de deuren van de kerk op andere dagen dan de zondag open te zetten. Zoveel mensen zijn op zoek naar warmte, naar zingeving. De kerk kan alleen maar verder door oude vormen los te laten. Behalve met HIV (zie hierboven) zullen we ook met onze eigen identiteit bezig moeten zijn en daarbij de inhoud vasthouden.

Dr. Hiebsch citeert Alexander Pechtold, die zegt dat identiteit zich uitdrukt in een houding van tolerantie, verdraagzaamheid, vrijheid. Zij kan hier niets mee. Het is belangrijk om identiteit uit te dragen, maar dat kan alleen maar als je die eigen hebt gemaakt. Je moet wel weten wat je zult uitdragen. In zijn eerste inwijdingspreek in de kerk van Torgau zei Luther dat je ook kunt vieren onder de open hemel, je hebt er geen kerkgebouw voor nodig. Het gaat om de levende stenen.

Hierna kan er door de aanwezigen gereageerd worden. Ds. Marlies Schulz maakt uit het voorgaande gesprek op dat er een herinterpretatie, een nieuwe taal nodig is. Coby Aartsen herinnert eraan dat er vele jaren geleden in dezelfde kerk op een studiedag door ds. Fred Kalis eenzelfde oproep is gedaan: 'als Luther zou kunnen horen dat we anno 2010 nog dezelfde woorden gebruiken, zou hij zeggen, dat hij die woorden voor Wittenberg 1517 had geschreven en niet voor de 21ste eeuw'. Laten we dan eens beginnen.

Dr. Hiebsch vindt dat we ons met nieuwe taal niet alleen op de eigen gemeente moeten richten, maar het breder moeten aanbieden. Niet alleen in dialoog gaan met de PKN, maar ook met de Rooms-Katholieke Kerk.

Er ontstaat een uitwisseling van goede en minder goede ervaringen van samenwerking met in het bijzonder de rechtse flank van de PKN. Agnes Fossen moet er niet aan denken zich aan te moeten sluiten bij de bondsgemeente in Kampen. Ook drs. van Warven ervaart de uitsluiting van vrouwen, maar ook bijvoorbeeld van moslims bij andere activiteiten waarbij alle plaatselijke geloofsgemeenschappen zijn betrokken, als iets waar hij niets mee te maken wil hebben. Er zijn open en gesloten religies, bevrijdende en niet-bevrijdende, een ongewenste en angstige splitsing.

Zowel dr. Hiebsch als ds. van Loo hebben ervaren dat er beweging zit in de samenwerking met de gereformeerde bond en dat een gewaardeerde samenwerking en gelijkwaardigheid op verschillende vlakken mogelijk is. Kwaliteit kun je op onverwachte plekken vinden. Oecumenische betrekkingen moeten we blijven onderhouden, ook als er geen ruimte is voor vrouwen, zoals in de gereformeerde bond en ook in onze lutherse kerk in Letland. Juist dan moet je blijven samenwerken, lange adem hebben en ook voor anderen bevrijding nastreven.

Ds. Fia Tempelaar vindt dat er teveel top-down gewerkt wordt. Hoe werken de dingen voor de gewone kerkganger? Het gaat erom hoe gewone gemeenteleden het gemeentelven ervaren. Ze wijst op het onlangs uitgekomen boekje 'Wat is luthers?'. Het biedt houvast aan het oude vertrouwde, maar jonge mensen jaag je ermee weg. Zij kan haar geloof meer kwijt in haar dorp buiten de kerk dan in de kerk.

Ds. van Loo bevestigt dit. Doordat het steeds moeilijker wordt om mensen te binden, wordt het steeds meer top-down. Hoe meer projectmatig er gewerkt wordt, hoe meer er top-down wordt bestuurd, ook in andere organisaties. Er bestaat een kloosterlijke kerk

met levenscommitment en een bedrijfskerk waar je klant bent en mooie dingen kunt halen.

Martje van der Heijden vindt het verbazend en jammer dat als het gaat om de 'lutherse traditie vruchtbaar te maken etc.' het boekje 'Wat is luthers?' alleen verspreid is in de eigen kring. In veel protestantse gemeenten wordt ook gevierd volgens de lutherse liturgie. Ook dr. Hiebsch vindt dat het met Kerkinformatie meegestuurd had moeten worden en dan ook met een betere tekst. Het schort aan goede communicatie en het is een gemiste kans. Er hoort een visie te zijn op wat je wilt met die traditie.

Coby Aartsen zegt dat die visie er in 2004 met de kerkvereniging al had moeten zijn en vindt het te gek dat er 13 jaar later nog steeds – door lutheranen nota bene - nagedacht moet worden over wat lutherse identiteit en lutherse traditie is.

Drs. van de Warven haalt Alice in Wonderland aan. "Hoe moet ik verder?" vraagt Alice aan een kat in een boom. "Dat hangt af van hoe u verder wilt", antwoordt de kat. Van binnenuit kunnen we formuleren hoe wij willen dat de toekomst er uit ziet.

Drs. Steffie von Asmuth licht toe dat de folder niet top-down tot stand is gekomen. De vraag naar de folder kwam uit de gemeenten en kwam voort uit verlegenheid: "We weten het zelf niet meer zo goed." De tekst is geschreven door synodeleden.

Fannie Hafkamp roept op niet te blijven hangen in wat niet goed gaat. We hebben iets te vertellen en zij wil gevoed worden.

Ds. Fia Tempelaar vraagt of het allemaal wel in gewone taal mag.

Helena Axler ziet ook andere taal als voorwaarde om onszelf zichtbaar te maken. Hoe kun je anders, maar wel luthers, verder gaan?

Ds. van Loo: we willen de bijbelverhalen niet kwijt. Die moeten ook als cultureel erfgoed verteld blijven worden. Als je het hebt over hoe je verder wilt gaan, dan is dat inclusief geloven op maandag en alle andere dagen. Muziek is ook een vorm van kerkzijn en niet alleen religieuze muziek. Een tango heeft ook religieuze aspecten, gaat over liefde en hartstocht. Het gaat om dingen die er toe doen. De viering blijft de plek van gebed, verhaal, sacrament en muziek.

Dr. Hiebsch wijst er nog eens op dat je alleen kunt uitdragen als er kennis is van lutheranisme en die is mager. Het blijft een zoektocht, waarbij verdieping hard nodig is.

Ds. van Loo waarschuwt voor simplificeren, wel de taal van je hart spreken. Als mensen iets niet begrijpen, kunnen ze het ook vragen.

Fannie Hafkamp wil de kerk graag zien als een manier van leven.

Dr. Hiebsch memoreert aan Luther die wilde dat de gewone kerkgangers zelf blijven nadenken en dan op de manier van kaft tot kaft. Luther moet niet gezien worden als een autoriteit van 'zo is het en niet anders'.

Een laatste opmerking uit de zaal: de kerk geeft te vaak antwoord op vragen die de mensen niet hebben dan antwoord op de vragen die ze wel hebben. Mensen verwachten antwoorden op levensvragen. De samenleving stelt andere vragen dan de kerk. Waarom is er hier geen publiek debat over religie als bijvoorbeeld in Duitsland?

Zo hadden we nog uren door kunnen gaan, als het tijdstip om te lunchen niet was aangebroken. Ds. Marlies Schulz sluit het morgengedeelte af en geeft de workshopleiders de gelegenheid 'hun' workshop toe te lichten. Er is bibliodans op muziek van Canto Ostinato o.l.v. Susanne de Jong, Carla Boven laat mensen dicht bij zichzelf komen door een labyrint te lopen en dr. Hiebsch en drs. van Warven nemen twee gesprekskringen voor hun rekening. Ds. Marlies Schulz gaat ons aan het eind van de dag voor in de viering, waarin drs. van Warven ons deelgenoot maakt van zijn gedachten over de liefde die de Bron van eenheid is in alle religies, hoe verschillend die verder ook zijn.

Zo hebben we aan het eind van deze mooie bezielende dag weer genoeg bagage mee gekregen om dit reformatiejaar mee verder te gaan. En als we niet direct weten hoe we al die soms grote woorden in daden kunnen omzetten, laten we dan gewoon beginnen met een wijze en ware uitspraak van Moeder Theresa: "Een glimlach is de eerste stap naar liefde".

Coby Aartsen